

Alicja Joanna Siegień-Matyjewicz

ORCID: 0000-0003-1498-3418

alicia.matyjewicz@uwm.edu.pl

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Nauk Społecznych

„Globalny edukator”, czyli o kluczowych kompetencjach nauczyciela funkcjonującego w środowisku zróżnicowanym pod względem kulturowym

“Global Educator”, or on the Key Competencies of a Teacher Functioning in a Culturally Diverse Environment

DOI: 10.34739/doc.2025.22.05

Streszczenie: W artykule poruszono kwestie związane ze zjawiskiem wielokulturowości (m.in. wynikające z nasilenia ruchów migracyjnych po 2022 roku, gdy Rosja rozpoczęła agresję wojskową na Ukrainę). Wymaga ono od współczesnego nauczyciela posiadania odpowiednich kompetencji międzykulturowych. Misją takiego nauczyciela powinno więc być: kultywowanie własnej tożsamości, języka i kultury, przełamywanie stereotypów, uprzedzeń, przeciwdziałanie nierównościom społecznym i kulturowym, dyskryminacji, wykluczeniu społecznemu, kształtowanie postaw akceptacji inności, wzajemnego szacunku oraz umiejętności rozwiązywania konfliktów, prowadzenia negocjacji i prawidłowego dialogu międzykulturowego. Przygotowanie nauczyciela do pracy w grupie zróżnicowanej pod względem kulturowym powinno koncentrować się na kompetencjach osobowościowych, socjokulturowych, ale też innowacyjnych metodach i formach animacji życia społecznego w społecznościach wywodzących się z odmiennych kręgów kulturowych.

Słowa kluczowe: nauczyciel, kompetencje międzykulturowe, wielokulturowość, edukacja międzykulturowa, tolerancja, odmiennność, różnice kulturowe, dialog międzykulturowy, tożsamość kulturowa, kultura, kryzys migracyjny, uchodźcy, migranci

Abstract: The article deals with issues related to the phenomenon of multiculturalism (including those resulting from the intensification of migration movements after 2022, when Russia began military aggression against Ukraine), which “forces” a modern teacher to have appropriate intercultural competences in order to function properly in a culturally diverse environment. The mission of such a teacher should therefore be: cultivating one's own identity, language and culture, overcoming stereotypes and prejudices, counteracting social and cultural inequalities, discrimination, social exclusion, shaping attitudes for acceptance of differences, mutual respect and the ability to resolve conflicts, conduct negotiations and proper intercultural dialogue. Preparing a teacher to work in a culturally diverse group should be focused on personality and sociocultural competences, but also on innovative methods and forms of animating a social life in communities originating from different cultural circles.

Keywords: teacher, intercultural competences, multiculturalism, interculturalism, intercultural education, tolerance, otherness, cultural differences, intercultural dialogue, cultural identity, culture, migration crisis, refugees, migrants

Wstęp

W ciągu swoich długich dziejów Europa często doświadczała różnorodnych ruchów migracyjnych, ale w roku 2022, gdy Rosja rozpoczęła agresję wojskową na Ukrainę, nastąpiło ich szczególnie nasilenie. Od tego czasu miliony ludzi zaczęły szukać schronienia przed wojną w krajach Unii Europejskiej. Większość z nich dotarła do Polski, której obywatele wykazali się niebywałą solidarnością i nieoczekiwanym wsparciem w kwestii zakwaterowania czy pomocy bezpośredniej. Polskie władze stanęły natomiast przed koniecznością zapewnienia uchodźcom z Ukrainy dostępu do rynku pracy, służby zdrowia, mieszkalnictwa oraz edukacji. Konieczne okazało się również zapewnienie im w naszym kraju bezpieczeństwa, poszanowania praw i wolności oraz równego traktowania. Jednak po ponad dwóch latach od rozpoczęcia konfliktu zbrojnego o charakterze regularnej wojny pomiędzy Rosją a Ukrainą, wśród polskiego społeczeństwa nastąpił spadek poparcia dla działań pomocowych na rzecz uchodźców oraz wzrosło poczucie zagrożenia związanego z napływem migrantów (nie tylko z Ukrainy). Zapewne ogromny wpływ na zaistniałą sytuację mają polityka i media, które kształtują dyskurs wokół kryzysu migracyjnego na granicy Białorusi z Unią Europejską, a szczególnie z Polską.

Zrozumienie przyczyn lęków przed migrantami i odnalezienie źródeł polaryzacji społecznych nastrojów powinno być punktem wyjścia do podejmowania dynamicznych oraz odważnych działań edukacyjnych. Migrację powinno traktować się nie jako zagrożenie, ale jako wyzwanie. Zamiast skupiać się na zagrożeniach, należy skoncentrować się na korzyściach płynących z obecności jednostek i grup wywodzących się z różnych kultur. Jest to niepowtarzalna szansa na wychowanie pokolenia tolerancyjnego, wrażliwego, otwartego na odmienność i potrafiącego żyć zgodnie w społeczeństwie zróżnicowanym pod względem kulturowym¹. Fundamentalną rolę powinien odegrać w tym procesie nauczyciel oraz edukacja międzykulturowa, która stanowi istotny czynnik kształtowania postaw współpracy, otwartości, tolerancji i szacunku wobec różnych kultur.

¹ O skali wyzwań w tym aspekcie świadczy m.in. fakt wzrastającego udziału cudzoziemców wśród uczniów w polskich szkołach. Obecnie stanowią oni 6,71% ogółu i pochodzą ze 161 państw aktualnie funkcjonujących i 5 które już nie istnieją. Do tego dochodzą bezpaństwowcy i z nieokreślonym krajem pochodzenia. A. Bobryk, „One of us” – „different” – „stranger” in educational practice. *The school environment in the face of national and religious diversity and the sense of security*, „Studia z Teorii Wychowania” 2025, nr 51, s. 62.

Znaczenie edukacji międzykulturowej i nauczyciela w procesie kształtowania postaw warunkujących rozwój społeczeństwa wielokulturowego

Współcześnie edukacja międzykulturowa powinna zajmować istotne miejsce w przygotowaniu młodego pokolenia do życia w różnorodnym świecie. Powinna ona być realizowana na każdym poziomie nauczania, poczynając od przedszkola, poprzez szkolnictwo podstawowe i średnie ogólnokształcące, a kończąc na szkolnictwie wyższym. Dzięki temu będzie ona w znacznym stopniu wpływać na kształtowanie u jednostki i grupy potrzeby wychodzenia na pogranicza kulturowe oraz postaw dialogu, otwartości, zrozumienia, akceptacji, szacunku i tolerancji dla innych kultur, które warunkują rozwój społeczeństwa wielokulturowego². Edukacja międzykulturowa powinna być ukierunkowana przede wszystkim na nabywanie kompetencji międzykulturowych przez nauczycieli i uczniów, obejmując:

- kształtowanie świadomości o równorzędności wszystkich kultur i przygotowanie jednostki do pokojowego współzystowania w społeczeństwie pluralistycznym;
- uwrażliwianie na inność, odmienność, odrębne korzenie kulturowe i tradycje oraz kształtowanie postaw otwartych i tolerancyjnych umożliwiających wymianę wartości, negocjacje i dialog międzykulturowy;
- wdrażanie do dostrzegania inności, odmienności i odbieranie jej jako wzbogacającej, ciekawej, a nie zagrażającej i wrogiej;
- uświadomienie swojej tożsamości kulturowej, zwiększanie poczucia własnej wartości, bezpieczeństwa i samoakceptacji;
- kształtowanie umiejętności rozwiązywania problemów wynikających z uprzedzeń i negatywnych stereotypów, funkcjonujących w określonej społeczności³.

Należy również odpowiednio przygotować nauczycieli i pedagogów do pracy dydaktycznej oraz wychowawczej w klasie wielokulturowej, czyli wyposażyć ich w wiedzę odnoszącą się do aktualnych informacji o współczesnym świecie i zachodzących w nim procesach, ale także wpłynąć na zmianę ich mentalności, rozwinać kompetencje

² Vide: J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 2001, s. 124-128; M. Guziuk-Tkacz, A.J. Siegień-Matyjewicz, *Leksykon pedagogiki międzykulturowej i etnopedagogiki*, Warszawa 2015, s. 117-118.

³ J. Nikitorowicz, *Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych*, [w:] *Edukacja wobec ładu globalnego*, red. T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, T. Pilch, S. Tomiuk, Warszawa 2002, s. 42.

międzykulturowe oraz ukształtować wrażliwość społeczną i postawę zaangażowania w rozwiązywanie problemów wynikających z funkcjonowania w społecznościach wielokulturowych⁴.

Nauczyciel funkcjonujący w społeczeństwie wielokulturowym – z uwagi na pełnione zadania, wpływ na uczniów oraz moc edukacyjnego przekazu zarówno w jawnym, jak i ukrytym programie szkolnym – odgrywa istotną rolę w tworzeniu kapitału społeczno-kulturowego i inicjowaniu zmian społecznych⁵. Do jego powinności należy przełamywanie stereotypów i uprzedzeń, przeciwdziałanie nierównościami społecznym i kulturowym, kształtowanie postaw akceptacji inności, wzajemnego szacunku oraz umiejętności rozwiązywania konfliktów, prowadzenia negocjacji i prawidłowego dialogu międzykulturowego. Jest to niezwykle ważne w dzisiejszych czasach, gdy mamy do czynienia z zaburzeniami stabilności społecznej spowodowanymi napięciami kulturowymi oraz konfliktami zbrojnymi w społecznościach europejskich i pozaeuropejskich. Ponadto nauczyciel, który edukację międzykulturową uznaje za podstawę wsparcia społeczności wielokulturowej, powinien:

- zakładać, że wszystkie kultury są w takim samym stopniu wartościowe;
- rozumieć kulturę jako złożoną i różnorodną całość;
- uczyć szacunku dla inności, odmienności;
- wiedzieć, że wszystkim ludziom przysługują takie same prawa (niezależnie od wyznawanych wartości, poglądów czy religii), co wynika z samego faktu bycia człowiekiem;
- mieć świadomość, że takie terminy jak *pokój*, *braterstwo* i *miłość* są istotne tylko dla tych jednostek, które przyjmują określony system wartości;
- zdawać sobie sprawę z tego, że ukazywanie egzotyki z jednej strony wzmacnia pozytywny stosunek do innej kultury, ale jednocześnie tworzy wobec niej dystans, uruchamia mechanizm traktowania jej jako swego rodzaju przeciwstawienia;
- prezentować różnorodne zjawiska, poglądy;

⁴ Cf. E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, *Przygotowanie nauczycieli i pedagogów w zakresie edukacji międzykulturowej – prezentacja projektu badawczego*, „Edukacja Międzykulturowa” 2018, nr 1 (8), s. 171.

⁵ Cf. U. Markowska-Manista, A. Niedźwiedzka-Wardak, *Mniejszości wzbogacające większość. O potencjale uczniów z odmiennym kontekstem kulturowym i możliwościach jego wykorzystania w warunkach wielokulturowości w polskiej szkole*, [w:] *Młodzież na biegunach życia społecznego*, red. A. Wilczyńska, Warszawa 2014, s. 120-149.

- umieć zaplanować zajęcia tak, aby był na nich czas na refleksję i swobodną dyskusję, w której każdy może przedstawić własny punkt widzenia;
- stwarzać częste okazje do osobistych kontaktów uczniów z przedstawicielami innych, odmiennych kultur⁶.

Nauczyciel działający w środowisku zróżnicowanym pod względem kulturowym podczas realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego powinien uwzględniać następujące aspekty:

- pedagogiczny humanizm (czyli świadomość swoich zdolności i możliwości, darzenie uczniów zaufaniem, przejawianie szacunku do ich osobowości, szanowanie ich godności);
- empatyczne rozumienie uczniów (czyli umiejętność aktywnego słuchania i rozumienia świata wewnętrznego oraz uczuć uczniów w taki sposób, w jaki oni sami je postrzegają, z jednoczesnym zachowaniem własnej odrębności);
- współpracę (czyli stopniowe włączanie uczniów do współtworzenia procesu pedagogicznego);
- dialog (czyli umiejętność słuchania uczniów, interesowanie się nimi, rozwijanie dialogu pomiędzy jednostkami na podstawie równości, wzajemnego rozumienia i współtwórczości);
- osobowościową pozycję (czyli samowyróżnianie, ujawnianie przez nauczyciela swojej indywidualności, autonomiczności, posiadanie własnego zdania, wyrażanie swoich uczuć i emocji itp.)⁷.

Najważniejszym zadaniem nauczyciela działającego w środowisku zróżnicowanym pod względem kulturowym jest odpowiednie oddziaływanie na jednostkę i grupę, przede wszystkim w zakresie postaw. Nauczyciel ten powinien więc uświadomić uczniom, że: a) otaczający ich świat jest różnorodny i stale ulega zmianie, a wielokulturowość jest naturalnym składnikiem współczesnej społecznej egzystencji; b) różnice kulturowe stanowią o bogactwie społeczeństwa i są dla niego wielką wartością, a nie zagrożeniem; c) zasady uznane przez kulturę większościową nie są jedyne – istnieje mnóstwo równoprawnych ocen; d) zmiana, różnica i konflikt wpisane są w relacje między przedstawicielami różnych kultur, stąd istotne jest, aby umieć odróżnić konflikt twórczy od destrukcyjnego i przekształcić ten

⁶ A. Klimowicz, *Wstęp*, [w:] *Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczycieli*, red. A. Klimowicz, Warszawa 2004, s. 7.

⁷ F. Andruszkiewicz, O. Chyżna, *Rola nauczyciela w edukacji wielokulturowej i międzykulturowej na Ukrainie i w Polsce*, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2018, nr 4(26), s. 355-356.

drugi w działanie z pozytywnym skutkiem; e) bardzo ważne jest satysfakcjonujące porozumienie się z przedstawicielami innych kultur i unikanie barier komunikacyjnych, aby nie doszło do konfliktu; f) w sytuacji wystąpienia konfliktu pomiędzy jednostkami czy grupami przynależącymi do różnych kultur należy dążyć do wypracowania kompromisu drogą negocjacji⁸.

O kluczowych kompetencjach nauczyciela międzykulturowego

Umiejętność pokonywania barier, zmiana przekonań oraz zwiększający się poziom akceptacji i otwartości społeczeństwa na jednostki i grupy o różnych korzeniach kulturowych wymagają od współczesnych nauczycieli uformowania się postaw prospołecznych oraz nabycia przez nich specyficznych kompetencji. Do kompetencji kluczowych, które powinien posiadać każdy nauczyciel funkcjonujący w środowisku zróżnicowanym pod względem kulturowym, zaliczane są kompetencje międzykulturowe. Należy je kształtować w oparciu o wiedzę o jednostkach o innym pochodzeniu kulturowym, częstotliwość i naturę kontaktów z odmiennymi jednostkami, charakter doświadczeń, indywidualne nastawienia wobec jednostek odmiennych i siebie, postawy środowiska społecznego wobec jednostek odmiennych⁹.

Kompetencje międzykulturowe to predyspozycje jednostki do przyjęcia postawy relatywizmu kulturowego w kontaktach z przedstawicielami innych kultur, której towarzyszy umiejętność praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy na temat odmienności kulturowej¹⁰. Są one również postrzegane jako specyficzny rodzaj zdolności, umiejętności, predyspozycji psychicznych i socjokulturowych jednostki, które pozwalają jej na odczytywanie i wymianę informacji oraz reagowanie w trakcie procesów komunikacyjnych¹¹. Kompetencje międzykulturowe to także „umiejętności i kwalifikacje w zakresie komunikowania się, jak i postawy oraz wzory zachowań (empatia,

⁸ B. Gromadzka, *Szkoła – nauczyciel – grupa w środowisku zróżnicowanym kulturowo na przykładzie uczniów romskich w polskich szkołach*, „Polonistyka. Innowacje” 2016, nr 4, s. 133.

⁹ E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, *Kompetencje nauczycieli w zakresie edukacji międzykulturowej*, [w:] *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych*, red. J. Muszyńska, W. Danielewicz, T. Bajkowski, Warszawa 2013, s. 245.

¹⁰ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 508.

¹¹ R. Wiśniewski, *Transgresja kompetencji międzykulturowych. Studium socjologiczne młodzieży akademickiej*, Warszawa 2016, s. 13-14.

umiejętność wzbudzania zaufania interpersonalnego, otwartość, tolerancja oraz umiejętność wykorzystywania stwarzanych przez życie okoliczności i sytuacji). Innym elementem tych kompetencji jest wiedza dotycząca obcych kultur, konwencji i ukrytych wzorów kulturowych, co pozwala unikać szoku kulturowego”¹².

Do podstawowych kompetencji międzykulturowych należą:

- a) umiejętności w zakresie komunikacji (w tym umiejętność słuchania);
- b) inteligencja emocjonalna (w tym empatia);
- c) rozumienie postaw i sposobów zachowania się jednostek innych /odmiennych kultur;
- d) otwartość na odmienność (w tym tolerancja);
- e) zdolności i umiejętności w obszarze rozwiązywania sytuacji konfliktowych;
- f) umiejętność radzenia sobie w sytuacjach niepewnych, stresowych¹³.

Kompetencje międzykulturowe, zgodnie z Europejskim Systemem Opisu Kształcenia Językowego, obejmują następujące czynniki:

- 1) *savoir-être* – umiejętność relatywizacji własnego kulturowego punktu widzenia, odrzucenie postaw etnocentrycznych, zainteresowanie nowymi kulturami;
- 2) *savoir-apprendre* – umiejętność analizowania nieznanymi wcześniej zjawisk kulturowych oraz umiejętność efektywnego uczenia się na podstawie bezpośredniej obserwacji i uczestnictwa w zdarzeniach komunikacyjnych, a także umiejętność korzystania z nowych technologii;
- 3) *savoir* – wiedzę socjokulturową, czyli znajomość warunków życia codziennego, stosunków międzyludzkich, systemów wartości, konwencji społecznych, zachowań religijnych, uroczystości publicznych itp.; wrażliwość interkulturowa to również świadomość sposobu postrzegania jednej kultury z perspektywy drugiej;

¹² M. Dymek-Maciejewska, *Kompetencje wielokulturowe – między dystansem i bliskością*, [w:] *Między kulturami. Edukacja w wielokulturowej rzeczywistości*, red. E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, Radom 2009, s. 56.

¹³ M. Korczyński, *Kompetencje międzykulturowe polskich emigrantów zarobkowych w Anglii*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2017, t. XXXVI, nr 3, s. 152-154. Cf: E. Marx, *Przełamywanie szoku kulturowego*, Warszawa 2000; R. Wiśniewski, *Transgresja kompetencji międzykulturowych...*

- 4) *savoir-faire* – umiejętność zachowania się w sytuacji pośrednika kulturowego, użycia właściwych strategii komunikacyjnych w kontakcie z jednostkami innych kultur, radzenie sobie z interkulturowymi nieporozumieniami i sytuacjami konfliktowymi, a także przełamywanie stereotypów¹⁴.

Nabywanie kompetencji międzykulturowych umożliwia nauczycielowi rozwój w trzech obszarach:

- 1) wiedza – dotyczy: różnorodności kulturowej otaczającej rzeczywistości psychospołecznej; wpływu kultury na postrzeganie zjawisk i rzeczy; samoświadomości tego, że ułożenie jednostki w określonym kręgu kulturowym warunkuje subiektywny ogląd rzeczywistości; komunikacji międzykulturowej; prawidłowego interpretowania komunikacji niewerbalnej; dostrzegania różnic; elementy te mają fundamentalne znaczenie dla budowania kompetencji międzykulturowych; brak wiedzy powoduje reakcje lękowe (jednostka odczuwa strach przed tym, co nieznanne), a następnie wycofanie się lub nienawiązanie relacji z przedstawicielami innych kultur; skutkiem może być zamknięcie się jednostki we własnym kręgu kulturowym, etnocentryzm oraz wszelkiego rodzaju postawy charakterystyczne dla nietolerowania i dyskryminacji przedstawicieli innych kultur;
- 2) sprawność – oznacza dostosowanie zachowania jednostki do kontekstu kulturowego, radzenie sobie w sytuacjach niejednoznacznych, posługiwanie się językiem drugiej grupy kulturowej, „odnalezienie się” w grupach wielonarodowych, obserwowanie i krytyczne myślenie;
- 3) postawy – otwartość poznawcza, empatia, gotowość do nawiązywania relacji z przedstawicielami innych kultur, kreatywność, perspektywność, szacunek oraz tolerancja dla odmienności, inności, różnorodności¹⁵.

Wszystkie elementy przynależące do owych obszarów współgrają ze sobą, aby rozwijać obiektywne zrozumienie innych kultur oraz zdolność do skutecznego współdziałania i komunikowania się z różnorodnymi jednostkami.

¹⁴ E. Gajek, *Komunikacja językowa i międzykulturowa uczniów w projektach eTwinning*, „Języki Obce w Szkole” 2012, nr 3, s. 37-38. Cf. *Europejski System Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, Warszawa 2003, s. 95-99.

¹⁵ A. Suchocka, *Kompetencje międzykulturowe – przywilej czy konieczność?*, „COLLOQUIUM” 2016, t. 8, nr 4, s. 125-126.

Od nauczyciela funkcjonującego w środowisku zróżnicowanym pod względem kulturowym, który będzie realizował założenia edukacji międzykulturowej, oczekuje się, by był kompetentny w pięciu obszarach:

- 1) wiedzy międzykulturowej przejawiającej się świadomością europejską i prowadzącej do powstania kultury pokoju w wielokulturowej Europie;
- 2) empatii, wrażliwości, tolerancji i otwarcia wobec jednostek innych, odmiennych kulturowo;
- 3) kompetencji językowych (umiejętność nauczania języka, pogłębianie świadomości językowej, zdolność ułatwiania nauki języka i wrażliwości językowej, a tym samym umożliwienie efektywnej komunikacji w wielokulturowym i wielojęzycznym środowisku);
- 4) mądrej postawy i świadomego zachowania w wielokulturowej klasie, powstałych na skutek zapoznania się z różnicami językowymi i kulturowymi występującymi pomiędzy uczniami;
- 5) umiejętności tworzenia i kierowania grupami uczniowskimi, by w ten sposób zachęcać ich do międzykulturowego poznania¹⁶.

Pogłębieniu kompetencji międzykulturowych nauczyciela sprzyjają takie czynniki, jak:

- a) wiedza o kulturze – znajomość wybranych cech kulturowych, historii, sztuki, religii, wartości, systemów przekonań i zachowań członków innej grupy narodowej lub etnicznej;
- b) świadomość kulturowa – rozumienie innej grupy narodowej lub etnicznej, czyli wewnętrznej zmiany w zakresie postaw i wartości, otwartości i elastyczności w poglądach dotyczących rozwoju poszczególnych jednostek;
- c) wrażliwość kulturowa – wiedza, że różnice i podobieństwa kulturowe istnieją, bez przypisywania im wartości¹⁷.

Według Skali B.D. Rubena „Basic” (Behavioral Assessment Scale for Intercultural Communication) wyróżniamy osiem składników istotnych dla nauczyciela międzykulturowego: a) wysoki poziom szacunku dla innych jednostek, b) postawa interakcyjna, c) orienta-

¹⁶ W. Tulasiewicz, *Przygotowanie nauczycieli do pracy w wielokulturowym społeczeństwie*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobiecki, Białystok 1999, s. 47.

¹⁷ A. Klim-Klimaszewska, E. Jagiełło, *Nauczyciel przedszkola w społeczeństwie wielokulturowym*, „Chowanna” 2013, t. 2, s. 197-198.

cja na wiedzę, d) empatia, e) zadaniowe traktowanie ról, f) role odgrywane w relacjach wobec innych, g) interakcyjne przywództwo, h) tolerancja dla niejednoznaczności¹⁸. Natomiast według M.W. Lustiga, J. Koestlera, J.W. Martina i C. Stortiego, nauczyciel międzykulturowy powinien wyróżniać się odpowiednim poziomem wiedzy o innych kulturach i umiejętnościami jej przekazywania uczniom oraz takimi cechami osobowościowymi, jak: tolerancja dla różnorodności, elastyczność poznawcza i zachowań, tożsamość kulturowa, cierpliwość, entuzjazm i zaangażowanie, umiejętności interpersonalne, otwartość na nowe doświadczenia i na inne jednostki, empatia, szacunek, poczucie humoru¹⁹.

Zdaniem R.M. Paige'a, nauczyciel międzykulturowy powinien posiadać następujące cechy: mieć doświadczenie w nauczaniu, być zaangażowany we własny rozwój zawodowy i rozwój innych jednostek, chętnie dzielić się swoją wiedzą i umiejętnościami, być samorefleksyjny i samokrytyczny, być świadomy ryzyka oraz kłopotów i pomagać je przezwyciężać uczniom, być dokładny i staranny podczas realizacji programu nauczania, być wrażliwy na potrzeby uczniów, stosować treści i metody zgodnie z posiadaną wiedzą i umiejętnościami, powinien tworzyć środowisko wspierające proces uczenia się²⁰.

Kompetencje międzykulturowe decydują więc o przystosowaniu się do nowych i zmiennych warunków kulturowych, o pokojowym nawiązywaniu relacji interpersonalnych z jednostkami o innym pochodzeniu kulturowym oraz predysponują do konstruktywnego rozwiązywania napięć i konfliktów o podłożu kulturowym²¹. Nabierają one szczególnego znaczenia w kontekście toczących się dziś w Europie Wschodniej oraz na Bliskim Wschodzie konfliktów zbrojnych i związanych z nimi procesów migracyjnych (masowe przybywanie uchodźców i imigrantów m.in. z Ukrainy, Syrii, Afganistanu i Iraku), które w wielu krajach doprowadziły już do powstania nowych grup

¹⁸ Vide: B.D. Ruben, *Assessing Communication Competency for Intercultural Adaptation*, "Group & Organization Management" 1976, Vol. 1, No. 3, s. 334-354.

¹⁹ Vide: M.W. Lustig, J. Koestler, *Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Culture*, New York 1983; J.N. Martin, M.R. Hammer, *Behavioral categories of intercultural communication competence: Everyday communicators' perceptions*, "International Journal of Intercultural Relations" 1989, vol. 13, issue 3, s. 303-332; C. Storti, *The Art of Crossing Cultures*, Yarmouth 1989.

²⁰ R.M. Paige, *Intercultural trainer competencies*, [w:] *Handbook of intercultural training 1996 (2nd ed.)*, red. D. Landis, R.S. Bhagat, Thousand Oaks, London 1996, s. 148-164.

²¹ E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, *Przygotowanie nauczycieli...*, s. 174.

mniejszościowych (oprócz już istniejących)²². To zjawisko skłania do bliższego poznania tych grup i ich kultur, co jest jednym z podstawowych warunków zapobiegania uprzedzeniom, osłabiania i zwalczania stereotypów, kształtowania klimatu pokojowego współistnienia oraz skutecznej współpracy.

Zakończenie

„Mnogość i różnorodność kultur współczesnego świata – biorąc pod uwagę neutralne ideologicznie, politycznie, religijnie założenia pedagogiki, powinna być – zdaniem M. Matyjewicza – jej wartością dodaną, rezerwuarem wartości, stylów życia, sposobów widzenia i kreowania otaczającej rzeczywistości, źródłem energii do budowania mostów i spajania globalnego społeczeństwa. Wychowanie do dzielenia świata z »innym«, akceptacji jego odmienności, tolerancji wobec wyznawanych przez niego wartości powinno być edukacyjnym kontrpunktem dla mainstreamu współczesnej szkoły – miejscem spotkania i przenikania się różnych narracji, przestrzenia aktywnego, twórczego osvajania się z odmiennością”²³. Konstytutywną powinnością nauczyciela międzykulturowego powinna być zatem umiejętność konstruowania takich działań edukacyjnych, dzięki którym jego podopieczni będą mogli poznawać, dostrzegać i doceniać różnorodność innych kultur, których prawdziwe bogactwo kryje się właśnie w odmienności oraz wielorakości zawartych w niej treści i komunikatów.

Wychowanie w kierunku różnorodności kulturowej jest nauczaniem takiego rozumienia świata, w którym radość z możliwości dzielenia przestrzeni z „innymi” (w atmosferze bezpieczeństwa, empatii oraz bezwarunkowej akceptacji) będzie stabilnym kontrpunktem dla postaw etnocentrycznych, ograniczających i zawężających perspektywę oraz zakres postrzegania współczesnej rzeczywistości psychospołecznej. Takie działania to poszukiwanie „płaszczyzn styku” kultur, wskazywanie wartości wspólnych, zbiorów znaczeń legitymizujących prawo wydawałoby się obcych sobie jednostek i grup do współzamieszkiwania, współżycia, współpracy. Nauczyciel funkcyjonu-

²² Cf. G. Neuner, *Edukacja międzykulturowa i jej wymiary*, [w:] *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich*, red. F. Brotto, J. Hubner, K. Karwacka-Vogele, G. Neuner, R. Rufino, R. Teutsch, Warszawa 2014, s. 13.

²³ M. Matyjewicz, *Animowanie multikulturowych działań artystycznych – o szansach rozwijania etnopedagogiki w czasach kulturowego izolacjonizmu*, „*Ars Inter Culturas*” 2017, nr 6, s. 78. Cf. M. Matyjewicz, *Rola i miejsce kultury w procesie konstruowania idei etnopedagogiki*, „*Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne*” 2023, nr 20, s. 225-239.

jący w środowisku zróżnicowanym pod względem kulturowym, aby wywiązać się w pełni z powierzonych mu zadań, powinien więc posiadać następujące cechy:

- a) silne poczucie tożsamości osobistej, co pomoże mu w radzeniu sobie z wyzwaniem wielokulturowej przestrzeni;
- b) tolerancja, otwartość oraz wrażliwość wobec odmienności, co pomoże mu w zwalczaniu uprzedzeń, przewyciężaniu stereotypów, wyzbyciu się rutyny i stworzeniu atmosfery wzajemnego poszanowania inności;
- c) wiedza na temat własnej i obcej grupy narodowej, etnicznej, która funkcjonuje w lokalnym otoczeniu społecznym, co pomoże mu zachowywać się w sposób aprobowany społecznie w obu grupach kulturowych;
- d) pozytywne nastawienie do wszystkich grup kulturowych;
- e) umiejętność utrzymywania aktywnych społecznie interakcji z członkami wszystkich grup kulturowych;
- f) silne przekonanie lub pewność, że można być zadowolonym z życia, wchodząc w kontakt z członkami wszystkich grup kulturowych;
- g) umiejętność płynnego komunikowania się zarówno w języku własnej, jak i obcej grupy narodowej, etnicznej²⁴.

Działanie w środowisku zróżnicowanym pod względem kulturowym może być zatem tworzeniem takich wydarzeń (lekcji, spotkań, działań animacyjno-artystycznych), w których strony dialogu będą mogły bezkontekstowo definiować swoją tożsamość lub też budować ją wspólnie z jednostkami wywodzącymi się z innych kręgów kulturowych, pozostając jednak w kontrapunkcie do zastanego systemu semantycznego. Takie stanowisko metodologiczne daje nadzieję na zastąpienie sytuacji „kultura kontra kultura” harmonijnym współbrzmieniem wszystkich współwystępujących i rozwijanie go na różnych polach ludzkiej aktywności, na tworzenie przestrzeni pluralizmu kulturowego, rozumianej jako synkretyczna wspólnota równoprawnych znaczeń i wartości.

²⁴ A.J. Siegień, *Praca i rola nauczyciela języka ojczystego w liceum z dodatkową nauką języka białoruskiego (sytuacja pogranicza wschodniej Polski)*, [w:] *Edukacja wobec ładu globalnego*, red. T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, T. Pilch, S. Tomiuk, Warszawa 2002, s. 335-336. Cf. B. Pitula, *Stale cechy osobowości determinantami jakości pracy zawodowej*, Bydgoszcz 2010, s. 33.

Bibliografia / References

- Andruszkiewicz F., Chyżna O., *Rola nauczyciela w edukacji wielokulturowej i międzykulturowej na Ukrainie i w Polsce*, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2018, nr 4(26).
- Bobryk A., „One of us” – „different” – „stranger” in educational practice. *The school environment in the face of national and religious diversity and the sense of security*, „Studia z Teorii Wychowania” 2025, nr 51.
- Dąbrowa E., Markowska-Manista U., *Kompetencje nauczycieli w zakresie edukacji międzykulturowej*, [w:] *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych*, red. J. Muszyńska, W. Danielewicz, T. Bajkowski, Warszawa 2013.
- Dąbrowa E., Markowska-Manista U., *Przygotowanie nauczycieli i pedagogów w zakresie edukacji międzykulturowej – prezentacja projektu badawczego*, „Edukacja Międzykulturowa” 2018, nr 1(8).
- Dymek-Maciejewska M., *Kompetencje wielokulturowe – między dystansem i bliskością*, [w:] *Między kulturami. Edukacja w wielokulturowej rzeczywistości*, red. E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, Radom 2009.
- Europejski System Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, Warszawa 2003.
- Gajek E., *Komunikacja językowa i międzykulturowa uczniów w projektach eTwinning*, „Języki Obce w Szkole” 2012, nr 3.
- Gromadzka B., *Szkoła – nauczyciel – grupa w środowisku zróżnicowanym kulturowo na przykładzie uczniów romskich w polskich szkołach*, „Polonistyka. Innowacje” 2016, nr 4.
- Guziuk-Tkacz M., Siegień-Matyjewicz A.J., *Leksykon pedagogiki międzykulturowej i etnopedagogiki*, Warszawa 2015.
- Klim-Klimaszewska A., Jagiełło E., *Nauczyciel przedszkola w społeczeństwie wielokulturowym*, „Chowanna” 2013, t. 2.
- Klimowicz A., *Wstęp*, [w:] *Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczycieli*, red. A. Klimowicz, Warszawa 2004.
- Korczyński M., *Kompetencje międzykulturowe polskich emigrantów zarobkowych w Anglii*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2017, t. XXXVI, nr 3.
- Lustig M.W., Koestler J., *Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Culture*, New York 1983.
- Markowska-Manista U., Niedźwiedzka-Wardak A., *Mniejszości uzbogacające większość. O potencjale uczniów z odmiennym kontekstem kulturowym i możliwościach jego wykorzystania w warunkach wielokulturowości w polskiej szkole*, [w:] *Młodzież na biegunach życia społecznego*, red. A. Wilczyńska, Warszawa 2014.
- Martin J.N., Hammer M.R., *Behavioral categories of intercultural communication competence: Everyday communicators' perceptions*, “International Journal of Intercultural Relations” 1989, vol. 13, issue 3.
- Marx E., *Przełamywanie szoku kulturowego*, Warszawa 2000.
- Matyjewicz M., *Animowanie multikulturowych działań artystycznych – o szansach rozwijania etnopedagogiki w czasach kulturowego izolacjonizmu*, „Ars Inter Culturalas” 2017, nr 6.
- Matyjewicz M., *Rola i miejsce kultury w procesie konstruowania idei etnopedagogiki*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2023, nr 20.

- Neuner G., *Edukacja międzykulturowa i jej wymiary*, [w:] *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich*, red. F. Brotto, J. Hubner, K. Karwacka-Vogele, G. Neuner, R. Rufino, R. Teutsch, Warszawa 2014.
- Nikitorowicz J., *Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych*, [w:] *Edukacja wobec ładu globalnego*, red. T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, T. Pilch, S. Tomiuk, Warszawa 2002.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 2001.
- Paige R.M., *Intercultural trainer competencies*, [w:] *Handbook of intercultural training 1996 (2nd ed.)*, red. D. Landis, R.S. Bhagat, Thousand Oaks, London 1996.
- Pituła B., *Stale cechy osobowości determinantami jakości pracy zawodowej*, Bydgoszcz 2010.
- Ruben B.D., *Assessing Communication Competency for Intercultural Adaptation*, "Group & Organization Management" 1976, Vol. 1, No. 3.
- Siegień A.J., *Praca i rola nauczyciela języka ojczystego w liceum z dodatkową nauką języka białoruskiego (sytuacja pogranicza wschodniej Polski)*, [w:] *Edukacja wobec ładu globalnego*, red. T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, T. Pilch, S. Tomiuk, Warszawa 2002.
- Storti C., *The Art of Crossing Cultures*, Yarmouth 1989.
- Suchocka A., *Kompetencje międzykulturowe – przywilej czy konieczność?*, „COLLOQUIUM” 2016, t. 8, nr 4.
- Tulasiewicz W., *Przygotowanie nauczycieli do pracy w wielokulturowym społeczeństwie*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobiecki, Białystok 1999.
- Wiśniewski R., *Transgresja kompetencji międzykulturowych. Studium socjologiczne młodzieży akademickiej*, Warszawa 2016.